

Sonda do problematiky ústavnej starostlivosti o deti v Slovenskom štáte na príklade okresných detských domovov¹

VIKTÓRIA RIGOVÁ

*Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína
Filozofa v Nitre*

A probe into the issue of institutional care for children in the Slovak State illustrated by the example of District children's homes

Abstract: The history of District children's homes in Slovakia dates back to the period of interwar Czechoslovakia. They were founded and managed by the District youth cares, overseen by the Slovak Youth Care Centre in Bratislava. During the existence of the Slovak State, these institutions represented the most important organizers and implementers of social care for children and youth. The District children's homes formed a network of private institutional care for worthy children, they served as centres of organized family care in the district. In 1942 there were 25 of these orphanages. They accepted only healthy children, called "normal" during the period that is the subject of this paper. In the case of District children's homes, as a principle, children were placed in them only for provisional, temporary period. Children who were explicitly abandoned belonged to the state institutional care, followed by care in foster families. Children were admitted at the request of relatives, the home village, the district court or fiduciaries based in District youth cares. Qualified educators were in charge of education in the District children's homes.

Keywords: Children, District Children's Homes, Social Care, Slovak Republic.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2022.25.01.67-87>

Úvod do problematiky

Výskum problematiky sociálnej starostlivosti o deti osirelé, polooosirelé a odkázané na cudziu starostlivosť sa v poslednom období väčšími dostal do pozornosti slovenských historičiek a historikov. Dôkazom toho sú aj práce publikované na túto tému. Na úvod možno zmieniť predovšetkým dve publikácie z dielne Historického ústavu Slovenskej akadémie vied: knihu *Za bránami sirotincov: Počiatky ústavnej starostlivosti o osirelé deti v Uhorsku (1750 – 1815)* od Ingrid Kušnirákovej,

---

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0358, Univerzitnou grantovou agentúrou UKF v Nitre v rámci projektu „Slovenské ústredie starostlivosti o mládež verzus politika vládnucej HSLŠ v rokoch 1939 – 1945“, a projektom KEGA: Kultúrna, osvetová, výchovno-vzdelávacia a sociálna politika na Slovensku v 20. storočí. Interaktívna učebná pomôcka pre štúdium dejepisu na stredných školách.

ktorá mapuje ústavnú starostlivosť o osirelé deti v Európe v rannom novoveku, ústavnú starostlivosť v rakúskych krajinách, v Uhorsku i dva konkrétne sirotince: Kelcz-Adelffyho sirotinec v Kószegu a Kráľovský sirotinec v Tomášikove (neskôr v Bratislave a Győri).² Druhou a zároveň najnovšou je publikácia autorského kolektívu s názvom „Zabrániť bahnú morálneho rozkladu“: *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*.³ Aj napriek názvu v nej však obdobie Slovenského štátu⁴ našlo len minimálny priestor. Prvá obsiahlejšia publikácia venovaná všeobecnejšej téme, ktorá je ale východiskom pri spracúvaní problematiky ústavnej starostlivosti o deti, teda oblasti sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež, vyšla v roku 2013 pod taktovkou autorského kolektívu Ivany Fialovej a Daniely Tvrdoňovej.⁵ Systematicky sa problematike právneho postavenia dieťaťa a inštitucionalizácii sociálnej starostlivosti o deti a mládež v medzivojnovom období venujú Miriam Laclavíková a Adriana Švecová.⁶ Viacero sondážnych štúdií zameraných na špecifické problémy sociálno-zdravotnej a sociálno-výchovnej starostlivosti o deti a mládež medzi rokmi 1918 – 1989 publikovala Ivana Šuhajdová. Avšak priamo obdobiu Slovenského štátu sa doposiaľ venovala skôr

² KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: *Za bránami sirotincov. Počiatky ústavnej starostlivosti o osirelé deti v Uhorsku (1750 – 1815)*. Bratislava: VEDA – Historický ústav SAV, 2019. 304 s.

³ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena et al.: „Zabrániť bahnú morálneho rozkladu“. *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: VEDA – Historický ústav SAV, 2020. 536 s.

⁴ Vo svojej práci používam pomenovanie Slovenský štát všeobecne ako označenie celého obdobia jeho existencie v rokoch 1939 – 1945, pričom si uvedomujem, že od prijatia ústavy v júli 1939 znel oficiálny názov Slovenská republika.

⁵ FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela et al.: *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Bratislava: Slovenský národný archív, 2013. 555 s.

⁶ LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Dieťa medzivojnového Slovenska. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. Praha: Leges, 2019. 246 s. Autorky publikovali aj viacero parciálnych štúdií: ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam: Inštitucionálny základ starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v prelomovom období I. ČSR na príklade Okresných starostlivostí o mládež. In: *Právno-historické trendy a výhľady IV*. Zost. M. Laclavíková – P. Vyšný. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 166-183; ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam: Starostlivosť o deti hodné ochrany na Slovensku v medzivojnovom období. In: *Banskobystrická škola právnych dejín – Inštitúty rodinného práva v historických reflexiách: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Zost. R. Jakubčová – D. Kubošíová. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2019, s. 101-116; ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam: Mládež v trestnoprávnej legislatíve a praxi medzivojnového Slovenska. In: *In omnibus quidem, maxime tamen in iure, aequitas spectanda est. Pocta prof. JUDr. Ivanovi Šimovčekomu, CSC. k 65. narodeninám*. Zost. E. Szabová – M. Deset. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2019, s. 501-518; LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Dieťa modernej doby. Jeho právny status v podmienkach uhorského dualizmu a medzivojnového ČSR. In: *Človek modernej doby*. Zost. M. Hanula – D. Duchoňová. Bratislava: VEDA – Historický ústav SAV, 2020, s. 328-354.

okrajovo.⁷ Téma sociálnej starostlivosti o osirelé a opustené deti na Slovensku v období rokov 1939 – 1945 vrátane ústavnej starostlivosti v okresných detských domovoch je tak naďalej „neprebádaným územím“. A to aj napriek tomu, že ide o zaujímavú tému z oblasti sociálnych dejín, ktorá má potenciál odkryť problémy bežných ľudí i každodennosť detských aktérov historického vývoja.

Sociálna starostlivosť o deti a mládež bola diskutovanou, riešenou témou už medzivojnového obdobia, kedy sa prvá Československá republika snažila rodiny – vrátane detí a mládeže – vytrhnúť z biedy, psychickej a materiálnej deprivácie, rodinnej a morálnej krízy, ktorú spôsobila 1. svetová vojna a neskôr i hospodárske krízy. Popri ďalších pre štát náročných sociálnych otázkach, ako bola nezamestnanosť či starostlivosť o vojnových invalidov, sa nesmelo zabúdať na deti. Vo všeobecnosti platila zásada, že „sociálna péče o mládež vzniká teprve tam, kde rodina nestačí na tento úkol“.⁸ Rodina bola považovaná za základ spoločnosti. Spolu s manželstvom a materstvom bola rodina, rovnako ako neskôr v prípade Slovenského štátu,⁹ v zmysle ústavy z februára 1920 pod ochranou zákonov.¹⁰ Sociálno-zdravotná starostlivosť o deti a mládež sa postupne stávala čoraz viac organizovanou, so zapojením a spoluprácou ako štátnej,¹¹ tak

---

⁷ ŠUHAIJDOVÁ, Ivana: Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže. In: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Zost. B. Kudláčová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2016, s. 368-386; ŠUHAIJDOVÁ, Ivana: Činnosť Okresnej starostlivosti o mládež v Trnave a jej okolí v rokoch 1940 – 1945. In: *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Zost. B. Kudláčová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 163-178. Obdobiu po skončení 2. svetovej vojny sa venujú štúdie: ŠUHAIJDOVÁ, Ivana: Úlohy národných výborov v oblasti sociálnej starostlivosti o deti a mládež v rokoch 1945 až 1968. In: *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Zost. B. Kudláčová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017, s. 189-197; ŠUHAIJDOVÁ, Ivana: Sociálna starostlivosť o deti, mládež a rodinu. In: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Zost. B. Kudláčová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 399-421; ŠUHAIJDOVÁ, Ivana: Sociálna a postpenitenciárna starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež v 70. storoch 20. storočia – ako sa riešil „neexistujúci“ problém?. In: *Historia scholastica*. tom. 6, vol. 2, 2020, s. 35-45.

⁸ KALLAB, Jaroslav: Několik myšlenek o sociální péči o mládež v demokratickém státě. In: *Péče o mládež*, Tom. XV, vol. 1, 1936, s. 2.

⁹ „Manželstvo, rodina a materstvo sú pod zvýšenou ochranou právneho poriadku.“ § 86, ústavného zákona zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky. *Slovenský zákonník*, roč. 1939, s. 383.

¹⁰ „Manžeství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů.“ § 126, zákona č. 121 Zb. z. a n. z 29. februára 1920. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1920, s. 266.

¹¹ Medzi rokmi 1920 – 1933 napr. fungoval napr. *Inštruktorát sociálnej pečlivosti o mládež* sídlia v Bratislave, ktorý bol striedavo podriadený Ministerstvu sociálnej starostlivosti (Ministerstvo sociálnej péče) a Slovenskému oddeleniu Ministerstva sociálnej starostlivosti. RIGOVÁ, Viktória: *Mládež nad priepasťou. Sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022 (v tlači).

aj dobrovoľnej, filantropickej sféry.¹² Popri tom existovali inštitúcie, ktoré stáli na pomedzí týchto dvoch línii a predstavovali tzv. polooficiálne inštitúcie, nakoľko z hľadiska právnej subjektivity išlo o súkromné spolky, no na druhej strane vykonávali aj viacero úloh, ktoré im ukladal zákon. Takými inštitúciami na Slovensku bolo *Zemské ústredie starostlivosti o mládež* (neskôr nazývané *Krajinské*, a v období Slovenského štátu *Slovenské ústredie starostlivosti o mládež*, ďalej len SÚSM) sídliace v Bratislave a *Okresné starostlivosti o mládež* (ďalej OSM) v jednotlivých regiónoch Slovenska. V priebehu 30. rokov 20. storočia sa SÚSM a OSM stali hlavnými koordinátormi a poskytovateľmi sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. Slovenský štát prevzal sieť OSM vrátane ich zastrešujúcej inštitúcie, teda vrátane ústredia. Tieto inštitúcie dobre zapadali do sociálnej politiky Slovenského štátu, nakoľko práve sociálna starostlivosť o deti a mládež v nej mala veľmi dôležité miesto. Starostlivosť „o najmenších“ bola považovaná za „najvznešenejšiu súčasť sociálnej starostlivosti“.¹³ Súvisela so snahou ľudákov dosiahnuť „nové Slovensko“, s ktorým sa spájala obroda, povznesenie slovenského národa, vrátane detí. Politici i tlač sa pravidelne vyjadrovali o novom Slovensku, novej mládeži, novej rodine či o novej žene.¹⁴ Tie mali byť slovenské, národne cítiace, kresťanské. Často proklamované nové Slovensko, ktoré ideológ Štefan Polakovič označil za protikapitalistické a sociálne, malo zjednotiť všetkých na základe spoločného záujmu – „*hmotného i mravného blahobytu slovenského národa*“.¹⁵ S tým súvisel aj základný cieľ, ktorý si ľudácky režim stanovil na svojej ceste vybudovať sociálny štát, a to zvýšiť životnú úroveň,¹⁶ vytvoriť tzv. „*nový sociálny poriadok spravodlivosti a rozumu*“.¹⁷ Bola vyzdvihovaná pomoc jednotlivcom, aby boli užitočnými členmi národa.¹⁸ Dôsledné uplatňovanie sociálnej politiky Slovenského

¹² V medzivojnovom období sa na poli sociálno-zdravotnej starostlivosti aktivizovali mnohé spolky. V prvom rade možno zmieniť *Slovenskú divíziu Československého Červeného kríža*, ale tiež spolky ako napr. *Živena*, *Bratislava*, *Záchrana* a iné. Bližšie na túto tému pozri: RIGOVÁ, V.: *Mládež nad priepasťou*. LACLÁVIKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieta medzivojnového Slovenska*.

¹³ POLAKOVIČ, Štefan: *Tisova náuka*. Bratislava : Nakladateľstvo HSLŠ, 1941, s. 343.

¹⁴ V období existencie Slovenského štátu vychádzali aj periodiká s prívlastkami nový/nová /nové, odzrkadľujú tak snahu štátu, resp. vládnucich predstaviteľov o rekonštrukciu, prevýchovu slovenského národa: *Nová Európa*, *Nové Slovensko*, *Nový poriadok*, *Nový život*, *Nová mládež*. KOKLESOVÁ, Bohunka: *V tieni tretej ríše. Oficiálne fotografie Slovenského štátu*. Bratislava : Slovart, 2010, s. 97.

¹⁵ POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 323.

¹⁶ *Budujeme sociálny štát 1939 – 1944*. Bratislava : Slovenská pracujúca poľnohospodárstvo, 1944, s. 5. POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 322.

¹⁷ MUTŇANSKÝ, Ludovít: *Slovenská sociálna výstavba: cesta do nového európskeho sociálneho poriadku*. Bratislava, 1944, s. 22.

¹⁸ HSLŠ napr. v zimnom období organizovala zbierkovú akciu *Vojnová zimná pomoc*. Hnacím motorom dobročinnosti mal byť, v zmysle pravidelne prízvukovaných kresťanských zásad, „*velký príkaz Boží*“, ale tiež často proklamované heslo: „*Nič pre seba – všetko pre*

štátu malo smerovať k vyrovnaniu rozdielov medzi jednotlivými triedami. Zotretie sociálnych rozdielov medzi obyvateľstvom by vytvorilo – pre národnosocialistický režim takú dôležitú – jednotu národa.¹⁹

V pevnosti mladej, nastupujúcej slovenskej generácie videli ľudáci pre nich tak dôležitú záruku ďalšej existencie slovenského národa a štátu. Súvislosť medzi starostlivosťou o mládež a ďalšou existenciou národa a štátu sa vyskytovala aj v 1. ČSR²⁰ vychádzajúc z potreby posilnenia konštruktu československého národa, no v prípade nedemokratického Slovenského štátu vedeného jednou stranou, Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (ďalej HSĽS), nabrala na obrátkach a v centre pozornosti sociálnej politiky boli slovenské rodiny, slovenské deti a mládež. Ako sa vyjadril prezident Jozef Tiso: „*V mládeži je budúcnosť celého národa, a preto jej musíme venovať veľkú pozornosť.*“²¹ Možno hovoriť o spolitizovaní dôležitosti a významu slovenských detí.²² Tie malo v každodennej pozornosti aj SÚSM (a OSM), ktorého tajomník Anton Hájovský sa jasne vyjadril: „*Slovenské ústredie starostlivosti o mládež je preto „Slovenským“, aby sa staralo predovšetkým o slovenské*

---

národ.“ Úlohou získaných finančných prostriedkov bolo zmiernovať „*následky zimnej nezamestnanosti*“. Realizovanie *Vojnovej zimnej pomoci* bolo v očiach ľudí ako ďalším prejavom sociálneho smerovania budovaného „nového“ Slovenska. Záštitu nad zimnou pomocou mala najväčšia autorita v štáte, teda prezident Jozef Tiso. Ten každoročne vyhlasoval *Vojnovú zimnú pomoc* so srdcovým prejavom, ktorý mal ľudí nabádať k vzájomnej pomoci s cieľom upevňovať národnú spolupatričnosť. POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 364. *Slovák*, 4. novembra 1939, s. 1, Zimná pomoc.

¹⁹ POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 321 – 322. V snahe o zjednotenie vidieť podobnosť s nacistickým Nemeckom, kde chceli nacisti zjednotiť všetkých Nemcov do komunity (Volksgemeinschaft), v rámci ktorej by neexistovali sociálne rozdiely. DRÁBIK, Jakub: *Fašizmus*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 304.

²⁰ „*Demokratická péče o mládež je prejavem vedomí zodpovednosti všetch za kvalitu národného dorastu. Národ, jenž by se nepostaral o zdárný dorost, byl by odsouzen k zániku, prokázal by svou neschopnost býti složkou lidství.*“ KALLAB, J.: Několik myšlenek o sociální péči o mládež v demokratickém státě, s. 2.

²¹ FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína (eds.): *Jozef Tiso – Prejavy a články (1938 – 1944)*. Bratislava : AEPRESS, 2007, s. 128.

²² Správnu výchovu detí a mládeže mala na starosti *Hlinkova mládež* (ďalej HM) ako „organizovaný zbor Strany“. Úlohou HM bolo vychovávať oddaných vlastencov v duchu kresťanských zásad, vykonávať brannú výchovu, pôsobiť pri predvojenskom výcviku, tiež pestovať telesnú výchovu, šport, „*duch kamarátstva*“. Cieľom bolo vytvoriť z HM jedinú predstaviteľku celej slovenskej mládeže, vychovávať slovenskú mládež pevnú duchom i telom. Členstvo v HM však nebolo povinné. Povinné členstvo v HM bolo len v krátkom období, zhruba 3 mesiace v roku 1939. KÁRPÁTY, Vojtech: *Hlinkova mládež do leta 1940*. In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 356. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov XIIIa: Slováci a druhá svetová vojna*. Bratislava : Literárne a informačné centrum, 2015, s. 72 – 73. K problematike HM bližšie pozri publikáciu: MILLA, Michal: *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, 279 s.

deti.²³ V sociálnej politike Slovenského štátu sa tak odrážalo jeho ideologické ukotvenie. Ideológia štátu bola postavená na troch základných pilieroch, a síce na nacionalizme, kresťanstve a socializme.²⁴ Dôležité tak bolo všetko *slovenské*, boli dôležité kresťanské zásady a láska k blížnemu, zásady solidarity a sociálneho zmieru. Treba však upozorniť, že práve vypätý nacionalizmus, ktorý je charakteristický pre režim Slovenského štátu, zvíťazil nad často proklamovanými kresťanskými zásadami, nad heslami o sociálnej láske a spravodlivosti. Spravodlivosť mala byť vykonávaná, avšak v zmysle ľudáckej predstavy – nič pre seba, všetko pre (slovenský) národ.²⁵ Prístup k sociálnemu zabezpečeniu sa tak Slovenský štát snažil ohraničiť, a to práve nacionalizmom, príslušnosťou k slovenskému národu. Na druhej strane v priebehu krátkej existencie Slovenského štátu nebola vytvorená legislatíva, ktorá by vyhranila sociálnu starostlivosť a podporu výlučne slovenským deťom – čoho dôkazom je aj zákon o prídavkoch na deti robotníkov z roku 1941, ktorý nebol podmienený príslušnosťou k slovenskému národu, ale nemocenským poistením.²⁶ Výnimku, prirodzene, tvorilo židovské a rómske obyvateľstvo, ktoré bolo vyčlenené samostatnými legislatívnymi opatreniami.

Štátna a súkromná dimenzia ústavnej starostlivosti o deti a mládež

Sociálna starostlivosť o deti a mládež bola v období Slovenského štátu vykonávaná primárne na dvoch úrovniach: verejnoprávnej, teda štátnej, zákonom danej starostlivosti, a súkromnoprávnej, teda dobrovoľnej, filantropickej starostlivosti.²⁷ Podľa toho aj možno rozdeľovať ústavy na dve základné skupiny – na zariadenia štátnych a súkromných inštitúcií (spolkov).²⁸ Počet štátnych ústavov nebol vysoký, a teda ani

²³ HÁJOVSKÝ, Anton: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*. Bratislava : Slovenské ústredie starostlivosti o mládež, 1943, s. 92.

²⁴ Ideológia Slovenského štátu sa formovala postupne. Prvotne bola hlavným ideológom Štefanom Polakovičom nazvaná kresťanský totalitarizmus. Vo svojej podstate išlo o nacionalizmus spojený so zásadami kresťanstva. Neskôr sa sformoval slovenský národný socializmus. Podrobnejšie na túto tému: PEKÁR, Martin: Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In: *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 137-152. Socializmus ako ideológia bol odmietaný: „*Socializmus je zakrpatený systém a pomocou neho, ako jednej krajnosti, sa spoločenský poriadok vyriešiť nedá. Je predsa známe, že socializmus len v programoch hlása záujmy celku, ale keď sa dostane k moci, nepomáha jednotlivcov na úkor celku. Socializmus neuznáva národ a rozkladá ho. Socializmus nevidí národ – on vidí len hmotu. (...) Medzi nami a socialistami je aj ten rozdiel, že my žijeme za národ – oni z národa žijú.*“ POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 330.

²⁵ V národnosocialistickom zmysle sa jednotlivcov podroboval celku, pretože „*celok je viac ako jednotlivec*“. POLAKOVIČ, Š.: *Tisova náuka*, s. 320.

²⁶ Zákon č. 217/1941 Sl. z. o prídavkoch na deti robotníkov.

²⁷ Tieto dve línie boli aktuálne aj pre obdobie prvej Československej republiky.

²⁸ Zoznam ústavov – štátnych i súkromných – je dostupný v zborníku: *Prehľad sociálne-zdravotných ústavov*. In: *Sborník sociálnej práce I*. Zost. L. Straka. Bratislava : Sväz sociálnych a sociálne-zdravotných spolkov v Bratislave, 1941, s. 76-81.

dostačujúci. V rokoch 1940 a 1941 disponoval Slovenský štát dvomi štátnymi detskými domovmi – v Horovciach (okres Púchov nad Váhom – dnes Púchov²⁹) a v Pohorelskej Maši (okres Brezno nad Hronom – dnes Brezno³⁰).³¹ Štátny detský domov v Pohorelskej Maši bol začiatkom roka 1942 presťahovaný do Bratislavy³² a výnosom ministerstva vnútra (ďalej MV) z 20. augusta 1943 opäť z Bratislavy, a to do Púchova nad Váhom (dnes Púchov).³³ Okrem štátnych detských domovov poskytovali ústavnú starostlivosť tiež štátne sirotince. Ich počet a umiestnenie sa v priebehu rokov 1939 – 1945 takisto menili. *Sborník sociálnej práce* z roku 1941 uviedol tri, a to konkrétne v Spišskej Novej Vsi,³⁴ v Radvani nad Hronom (dnes mestská časť mesta Banská Bystrica) a v Beckove.³⁵ O tri roky neskôr, v roku 1944, sa už písalo sirotincoch v Orechove, Spišskej Novej Vsi a v Radvani nad Hronom.³⁶ Adresy štátnych detských domovov a sirotincov boli aj napriek krátkemu obdobiu rokov 1939 – 1945 nestabilné a menili sa. Pod hektickú situáciu sa prirodzene podpísala prebiehajúca 2. svetová vojna.

Druhú kategóriu tvorili detské domovy a sirotince fungujúce na súkromnoprávnej úrovni, kam zaraďujeme jednak okresné detské domovy zriadené a patriace pod OSM, ale aj sirotince zriadené a podporované cirkvami.³⁷ V publikácii *Kronika Slovenského štátu 1939 – 1941* je

---

²⁹ Štátny detský domov v Horovciach predtým sídlil v Levoči, pričom do Levoče bol evakuovaný z Košíc, kde sídlil pôvodne pred prvou Viedenskou arbitrážou.

³⁰ Štátny detský domov v Pohorelskej Maši bol evakuovaný z Rimavskej Soboty po prvej Viedenskej arbitráži. Práve detské domovy v Košiciach a v Rimavskej Sobote predstavovali v období prvej Československej republiky pozostatok uhorskej siete štátnych detských azylov. KUŠNIRÁKOVÁ, I. – MANNOVÁ, E.: „Zabránit' bahnu morálneho rozkladu“. *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*, s. 249.

³¹ Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 76. Štátny archív v Trenčíne (ďalej ŠA TN), fond (ďalej f.) Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne (nespracované, ďalej OSM TN), šk. 2, Obežníky za rok 1940, obežník č. 38.

³² ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1942, obežník č. 1. Pozri tiež: MAGDOLEN, Rudolf: Štátna starostlivosť o deti. In: *Sborník sociálnej práce II*. Zost. L. Straka. Bratislava: Sväz sociálnych a sociálne-zdravotných spolkov v Bratislave, s. 64.

³³ *Sociálne rozhlady*. tom. II, vol. 7-10, 1943, s. 33. *Sociálne rozhlady* z roku 1944 taktiež uviedli dva štátne detské domovy – v Horovciach a Púchove. STRAKA, Ladislav: Päť rokov sociálno-zdravotnej politiky. In: *Sociálne rozhlady*. tom. III, vol. 1-4, 1944, s. 4.

³⁴ Štátny sirotinec v Spišskej Novej Vsi bol pre chlapcov a prijímal siroty a polosiroty z celého štátu, no uprednostňované boli deti z Podtatranskej župy. Deti umiestňovalo MV. Mesačné náklady sa pohybovali od 0 do 250 Ks. Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 76.

³⁵ Štátny sirotinec v Radvani nad Hronom a v Beckove prijímali chlapcov aj dievčatá, siroty aj polosiroty. Mesačné zaopatrenie stálo 200 Ks. Deti do sirotincov umiestňovalo MV. Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 76. Tieto tri štátne sirotince uvádza aj obežník č. 29 SÚSM z 20. augusta 1940. ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1940, obežník č. 29.

³⁶ *Slovenská pravda*, 4. 6. 1944, Štátna a dobrovoľná starostlivosť o mládež.

³⁷ Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 81.

uvedený počet sedem cirkevných sirotincov.³⁸ Táto oblasť ústavnej starostlivosti o deti si však vyžaduje podrobný archívny výskum – predovšetkým na regionálnej úrovni. Z doterajšieho výskumu možno spomenúť napríklad „*Mariánsky ústav – sirotinec*“ v Trnave. Spravovali ho rehol'né sestry *Kongregácie dcér božskej lásky*. Jeho najvýznamnejšími podporovateľmi bolo MV, bratislavská župa a mesto Trnava.³⁹ V Prešove pre zmenu fungoval sirotinec grécko-katolíckej diecézy. Svoj detský domov vydržoval aj ženský diakonský spolok *Vieroslava* v Starej Turej.⁴⁰

Ústavná starostlivosť o deti normálne i abnormálne

Ústavy starostlivosti o deti a mládež však môžeme rozdeliť aj podľa ďalšieho kritéria, a sice podľa toho či boli určené *normálnym*, teda zdravým⁴¹ deťom, alebo deťom určitým spôsobom hendikepovaným či problémovým, ktoré sa v skúmanom období označovali ako *abnormálne* a *úchylné*. Pod *abnormálnymi/úchylnými* deťmi sa rozumeli osoby telesne a duševne hendikepované, nevidiace, hluchonemé a problémové – tzv. *mravne vadné*.⁴² V nadväznosti na pôvodný uhorský zák. čl. VIII/1901 o štátnych detských domovoch⁴³ i prax 1. ČSR⁴⁴ platila zásada, že deti telesne, duševne hendikepované, nevidiace a hluchonemé, teda osoby označované ako *abnormálne* a *úchylné*, patrili do priamej ústavnej starostlivosti. Ostatné – zdravé deti, nazývané *normálne*, odkázané na cudziu starostlivosť, či už štátnu alebo dobrovoľnú, boli do ústavov umiestňované len na prechodný čas, následne mali byť dané do pestúnskych rodín, teda do rodinnej starostlivosti.

³⁸ HALLON, Ľudovít et al.: *Kronika Slovenského štátu 1939 – 1941*. Praha : OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s. r. o., 2019, s. 212.

³⁹ „*Hlavným poslaním ústavu je zachraňovať a prijímať do svojho náručia sirotu, vytvárať okolo nich teplé rodinné prostredie, aby nepociťovali trpkosť svojho životného údely.*“ Bližšie pozri: *Sociálne rozhl'ady*. tom. II, vol. 3-4, 1943, s. 23.

⁴⁰ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), šk. 2059, inv. č. 312, Biskupský komisár sirotinca prešovskej gr. kat. diecézy v Prešove, čís. 53/42/1941.

⁴¹ Dobrovoľná sociálno-zdravotná starostlivosť o deti od narodenia do 14 rokov bola vykonávaná v poradniach pre matky a deti, ktoré zakladali *Okresné starostlivosti o mládež* v rámci svojho odboru matiek a detí. Pôvod týchto poradní je ešte v období 1. ČSR.

⁴² Problémová mládež bola v skúmanom období označovaná ako *mravne vadná*. Bližšie na tému terminológie pozri: RIGOVÁ, Viktória: Problémová mládež a jej nejednotná terminológia v československom priestore medzi rokmi 1918 – 1945. In: *Východočeské listy historické*, 43/2020, s. 33-48.

⁴³ LACLAVÍKOVÁ M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 56-57. LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa modernej doby*. Jeho právny status v podmienkach uhorského dualizmu a medzivojnovy ČSR, s. 340.

⁴⁴ Uprednostňovanie umiestnenia detí do pestúnskych rodín, resp. do rodinnej starostlivosti pred ústavnou starostlivosťou bolo typické aj pre demokratickú 1. ČSR. Bližšie pozri: POUBOVÁ-NEČASOVÁ, Marie: *O sociálnej péči rodinné*. Brno : Nákladem Vydavatelstva časopisu Péče o mládež, 1923.

Pracovníci ústavov sa snažili docieľiť dve úlohy, jednak ústavnú starostlivosť čo najviac priblížiť rodinnej výchove a zároveň deti odkázané na cudziu starostlivosť čo najskôr dostať do pestúnskych rodín.⁴⁵ Vo všeobecnosti mala rodina výsostné postavenie v rámci sociálnej politiky Slovenského štátu. Dokonca *Sviatok matiek*, ktorý bol na Slovensku (a v rámci celej ČSR) organizovaný od 20. rokov 20. storočia, bol v roku 1940 nahradený slávnosťou *Deň slovenskej rodiny*.⁴⁶ Vyzdvihované boli slovenské, kresťanské a mnohohetné rodiny.⁴⁷ Režim tlačil jednak na zvyšovanie pôrodnosti,⁴⁸ ale i znižovanie dojčenskej a detskej úmrtnosti. Na valnom zhromaždení SÚSM v roku 1940 bolo jasne vyjadrené: „Hlavný cieľ celej starostlivosti je: boj proti detskej úmrtnosti, ktorá je na Slovensku veľmi vysoká...“⁴⁹ Obežníky Slovenského ústredia starostlivosti o mládež v Bratislave, ako zastrešujúcej inštitúcie všetkých OSM na Slovensku, pravidelne informovali o deťoch, ktoré mali byť umiestnené do pestúnskych rodín, aby im tak bola čo najskôr nájdená vhodná rodina. Rovnako tak SÚSM obežníkmi informovalo o konkrétnych rodinách, ktoré chceli dieťa/deti prijať do pestúnskej starostlivosti.⁵⁰

Vo všeobecnosti sa do ústavnej starostlivosti v podobe detských domovov a sirotincov dostávali tzv. deti ochrany hodné. Patrili medzi nich osoby rôznym spôsobom zanedbávané, pričom pod zanedbávaním sa rozumelo zanedbávanie predovšetkým zo sociálno-výchovného hľadiska. Išlo o siroty, polosiroty, nemanželské deti, deti žijúce v nevhodnom až

---

⁴⁵ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 76-77.

⁴⁶ „Slávnosti nech vyznejú ako prejav posvätný k slovenskej rodine, ktorá nech je základom národa a štátu.“ ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1941, obežník č. 17.

⁴⁷ „Rodine nielen hodno, ale nevyhnutne treba venovať stále stupňovanú pozornosť. Najmä sociálna politika nesmie ani len na chvíľu stratiť so zreteľa rodinu.“ SALATŇAY, Michal: Sociálna politika voči rodine. In: *Sociálne rozhlady*. tom. 1, vol. 1, 1942, s. 11. Téma „rodina“ v Slovenskom štáte sa bližšie venovala historička Eva Škorvanková, napr.: ŠKORVANKOVÁ, Eva: Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: *Populačné štúdie Slovenska 3*. Zost. P. Tišliar. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2014, s. 33-39. ŠKORVANKOVÁ, Eva: *Strážkyne rodinných kozubov? Ženy v ideológii a politike slovenského štátu*. Bratislava : VEDA, 2020, 270 s.

⁴⁸ K tomuto cieľu smerovali aj viaceré prijaté opatrenia a právne normy – napr. zákon č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu. Dojčenská úmrtnosť bola aj v skúmanom období dôležitým sociálno-zdravotným indexom. Viac ako 100 zomrelých detí na 1000 živonarodených predstavovalo vysokú dojčenskú úmrtnosť. Na Slovensku bola v rokoch 1939 – 1945 dojčenská úmrtnosť na 1000 živonarodených detí nasledujúca: 1939 = 135,79, 1940 = 140,20, 1941 = 134,51, 1942 = 161,16. Išlo o veľmi vysokú dojčenskú úmrtnosť. Pod hodnotu 130 však neklesla ani po celé medzivojnové obdobie. *Sociálne rozhlady*, 1944, roč. III, č. 1 – 4, s. 43 – 44 (príloha I. Sociálno-zdravotná ochranná služba).

⁴⁹ *Sociálne rozhlady*, 1940, roč. I, č. 24, s. 144 (spravodajská korešpondencia).

⁵⁰ „Dve dobre situované rodiny v Bratislave hľadajú dievčatko vo veku od 2 do 4 rokov, úplnú sirotu, zdravú, ktorú by ihneď adoptovali. Dievčatá majú byť plavovlasé...“ ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1940, Obežník č. 6.

patologickom sociálno-zdravotnom prostredí (deti z mnohopočetných robotníckych rodín, deti alkoholikov, zločincov, tuľákov a pod.).⁵¹

Cudzia starostlivosť sa do septembra roku 1941 vykonávala v zmysle recipovaného⁵² vládneho nariadenia č. 29/1930 Zb. z. a n.,⁵³ ktorým sa prevádzal zákon č. 256/1921 Zb. z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských.⁵⁴ Pod deťmi v cudzej starostlivosti sa podľa predmetného vládneho nariadenia rozumeli manželské aj nemanželské deti do 14 rokov, ktoré boli v inej starostlivosti než u otca alebo matky. Cudziu starostlivosť mohli vykonávať jednak fyzické osoby, teda pestúni, alebo ústavy. Pod ústavom sa rozumelo zariadenie, ktoré nahrádzalo starostlivosť rodičov a staralo sa minimálne o 10 detí. Medzi takéto ústavy patrili napríklad sirotince, detské domovy a útulky.⁵⁵ Generálna právna úprava verejnej starostlivosti o deti a mládež bola v období Slovenského štátu prijatá dňa 17. septembra 1941 ako zákon č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru. Za subjekty ochrany považoval zákon deti, ktoré definoval zákon č. 256/1921 Zb. z. a n., vrátane detí, ktorých rodičia sa rozviedli alebo zrušili manželské spoluzitie a potrebovali pomoc. Podľa § 2 predmetného zákona sa do cudzej starostlivosti dostávali maloleté deti, ktoré boli v inej opatere než u otca alebo u matky, a to za plat či bezplatne. Nepatrili tam však deti pod verejným dozorom, ktorý upravovali osobitné zákony a nariadenia. Išlo predovšetkým o deti umiestnené v štátnych detských domovoch a vo výchovných ústavoch (napr. v Štátnom výchovnom ústave v Ilave). Hlavnou agendou zákona č. 213/1941 Sl. z. bol výkon verejného poručníctva, ktorý mali vykonávať len morálne zdatné a kresťanským hodnotám oddané osoby verejných poručníkov,⁵⁶ ktorých menoval do funkcie poručenský súd. Zákonom č. 213 z roku 1941 bolo zachované, že cudziu starostlivosť mohli vykonávať pestúni a ústavy s minimálnym počtom 10 detí. Dozor nad deťmi v ústavnej starostlivosti vykonávalo MV. Na výkon tohto dozoru si MV prizývalo aj organizácie

⁵¹ ŠVECOVÁ, A. – LACLAVÍKOVÁ, M.: Starostlivosť o deti hodné ochrany na Slovensku v mezivojnovom období, s. 102-103.

⁵² Tretí paragraf ústavného zákona č. 1/1939 Sl. z. potvrdil právnu kontinuitu, zostali tak v platnosti dovtedajšie právne predpisy „so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu“. *Slovenský zákonník*, roč. 1939, s. 1.

⁵³ Vládne nariadenie č. 29/1930 Zb. z. a n. zo 14. marca 1930. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1930, s. 99-106.

⁵⁴ Zákon č. 256/1921 Zb. z. a n. z 30. júna 1921 o ochrane dětí v cizí péči a dětí nemanželských. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1921, s. 1090-1091.

⁵⁵ Vládne nariadenie č. 29/1930 Zb. z. a n., § 1. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1930, s. 99.

⁵⁶ Úlohy verejného poručníka stanovoval § 6 zákona č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru. *Slovenský zákonník*, roč. 1941, s. 702-703.

dobrovoľnej starostlivosti (*Okresné starostlivosti o mládež*) či iné osoby, pokiaľ s tým súhlasilo ministerstvo spravodlivosti.⁵⁷ Úlohou dozoru bolo, aby jednotlivé ústavy dodržiavali všetky podmienky potrebné pre „*zdarný duševný, mravný a telesný vývin sverených im osôb, najmä s hľadiska kresťansko-národnej výchovy mládeže*“.⁵⁸

Vzhľadom na rôzne typy (druhy) ústavov určených deťom, rovnako vzhľadom na ich rozličnú pozíciu voči štátnej moci je téma ústavnej starostlivosti oveľa širšia a komplikovanejšia, než sa na prvý pohľad môže zdať. V predloženej štúdiu je pozornosť venovaná výhradne starostlivosti o *normálne*, teda zdravé deti a zároveň na fungovanie okresných detských domovov, ktoré zakladali a riadili *Okresné starostlivosti o mládež* ako súkromné, polooficiálne spolky. Ako príklad ODD bol použitý ten v Piešťanoch. Cieľom textu je zodpovedanie nasledovných dvoch otázok – (1) aké boli úlohy okresných detských domovov a (2) ako fungovali okresné detské domovy z hľadiska organizačnej, personálnej štruktúry a každodennosti. Východiskovými prácami pri spracúvaní vybranej problematiky boli v úvode zmienené vedecké publikácie a parciálne štúdie. Tie boli doplnené predovšetkým archívnym výskumom a štúdiom dobovej literatúry.

Okresné detské domovy

Dôležitou súčasťou ústavnej starostlivosti o deti však boli okresné detské domovy (ďalej ODD), ktoré zaradujeme pod zariadenia dobrovoľnej starostlivosti. Svojim počtom prevyšovali štátne detské domovy a sirotince. Riadili, spravovali a zastupovali ich jednotlivé OSM⁵⁹ pod záštitou SÚSM⁶⁰ v Bratislave ako hlavného organizátora dobrovoľnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku vôbec. K zakladaniu ODD

---

⁵⁷ Zákon č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru. *Slovenský zákonník*, roč. 1941, s. 701-710. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: Legislative efforts on child protection in Slovakia in the first half of the 20th century. In: *Teka commission of legal sciences*. tom. XII, vol. 1, 2019, s. 138-140.

⁵⁸ Zákon č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru. *Slovenský zákonník*, roč. 1941, s. 706.

⁵⁹ *Okresné starostlivosti o mládež* vznikali na území Slovenska od druhej polovice 20. rokov 20. storočia. Bližšie na túto tému pozri: RIGOVÁ, Viktória: Etablovanie Zemského ústredia pečlivosti o mládež v Bratislave a jeho okresných pobočiek v medzivojnovom Československu. In: *Studia Historica Nitriensia*. tom. 25, vol. 1, 2021, s. 131-152; LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 125-140.

⁶⁰ V období vzniku Slovenského štátu sa SÚSM nazývalo *Krajinské ústredie starostlivosti o mládež*, až neskôr v jeho priebehu bol názov poslovenčený na *Slovenské ústredie starostlivosti o mládež*. Pre jednotnosť je však v celej práci využívaný len poslovenčený názov. SÚSM predstavovalo v rokoch 1939 – 1945 hlavný pomocný orgán ministerstiev a verejnej správy, bývalo označované aj ako „*složka národnej a štátnej politiky vôbec*“. KURTHA, V. Henrich: *Ideove-vedecké a organizačné základy našej starostlivosti o mládež a rodinu*. Bratislava : Sväz sociálnych a sociálne-zdravotných spolkov v Bratislave, 1941, s. 4 a 9.

dochádzalo postupne, pričom ich počiatky spadajú do obdobia 1. ČSR. Prvý ODD vznikol pri OSM v Banskej Bystrici, pričom jeho slávnostné otvorenie sa konalo v januári roku 1932.⁶¹ V tom istom roku vznikol ODD napríklad aj v Púchove. Majiteľmi a vydržiavateľmi jednotlivých ODD boli spravidla príslušné OSM.⁶² Cieľom bolo, aby takýmto typom detského domova disponoval každý okres. Slovenský štát tak prevzal nielen sieť OSM, ale i postupne formovanú sieť okresných detských domovov. Ak opomenieme straty spôsobené v novembri 1938 prvou Viedenskou arbitrážou (územie Slovenska vtedy prišlo o viaceré OSM⁶³), tak ODD spolu s OSM predstavujú nositeľov kontinuity s ČSR a Č-SR v oblasti sociálnej a ústavnej starostlivosti o deti a mládež.

Anton Hájovský, tajomník SÚSM, opísal starostlivosť v ODD nasledovne: „*Dieťa v domove musí cítiť, že vychovávateľka mu je radkyňou a pomocnicou, ktorá je stále po ruke; aby stála pri ňom a bola mu ochrankyňou a radcom a vzbudila v ňom dôveru, záujem a chuť k vykonávaniu pridelenej práce.*“⁶⁴ ODD postupne vytvorili regionálnu sieť ústavnej starostlivosti pre ochrany hodné deti, pričom ich počet výrazne prevyšoval počet štátnych detských domovov a sirotincov. K 1. júlu 1941 bolo na území Slovenského štátu evidovaných 24⁶⁵ ODD: Bratislava (vydržiavateľ SÚSM), Žilina (v. OSM v Žiline), Domaníža (v. OSM v Považskej Bystrici), Sabinov (v. OSM v Sabinove), Senica (v. OSM v Senici), Prievidza (v. OSM v Prievidzi), Uhrovec (v. OSM v Bánovciach nad Bebravou), Holíč (v. OSM v Skalici), Hrabov (v. OSM vo Veľkej Bytči), Zvolen (v. OSM vo Zvolene), Kremnica (v. OSM v Kremnici), Kochanovce (v. OSM v Trenčíne), Malacky (v. OSM v Malackách), Prešov (v. OSM v Prešove), Púchov (v. OSM v Púchove), Piešťany (v. OSM v Piešťanoch), Nitra (neskôr v Ivanke pri Nitre, v. OSM v Nitre), Brezno nad Hornom (v. OSM v Brezne nad Hronom), Čadca (v. OSM v Čadci), Banská Bystrica (v. OSM v Banskej Bystrici), Osturňa (v. OSM v Spišskej Starej Vsi), Nová Baňa (v. OSM v Novej Bani), Michalovce (v. OSM v Michalovciach)

⁶¹ Otvorenie ODD sprevádzal aj program pozostávajúci z prejavu starostu mesta Banská Bystrica, prejavov zástupcov OSM, SÚSM a úradov. Potom nasledovala prehliadka domova. Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), f. Okresný úrad v Banskej Bystrici 1923 – 1945 (ďalej OÚ BB), šk. 59, č. j. 184/32, Otvorenie prvého detského domova.

⁶² SNA, f. Krajský úrad – administratívne spisy (ďalej KÚ-adm.), šk. 3795, inv. č. 2753.

⁶³ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 9.

⁶⁴ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 77.

⁶⁵ Tento počet potvrdzuje aj Anton Hájovský. Prirodzene, v priebehu rokov 1939 – 1945 počet ODD mierne kolísal. Koncom roka 1941 už fungovalo 25 ODD. Bližšie pozri: HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 78-79. O 25 okresných detských domovoch sa zmienil aj V. H. Kurtha vo svojej publikácii roku 1941. Pracovalo v nich zhruba 31 vychovávateľiek a 27 pomocníčok. V roku 1939 prešlo týmito domovmi 943 detí. KURTHA, V. H.: *Ideovo-vedecké a organizačné základy našej starostlivosti o mládež a rodinu*, s. 4-6.

Tab. 1. Prehľad okresných detských domovov a ich chovancov v rokoch 1941 a 1942⁶⁶

	Okresný detský domov	Vydržiavateľ domova	Domovom prešlo chovancov	
			1941	1942
1	Uhrovec	OSM Bánovce nad Bebravou	4	68
2	Banská Bystrica	OSM Banská Bystrica	120	132
3	Brezno nad Hronom	OSM Brezno nad Hronom	24	46
4	Bratislava	SÚSM Bratislava	379	289
5	Čadca	OSM Čadca	65	21
6	Kremnica	OSM Kremnica	145	39
7	Malacky	OSM Malacky	88	86
8	Michalovce	OSM Michalovce	22	34
9	Nitra	OSM Nitra	186	222
10	Nová Baňa	OSM Nová Baňa	183	264
11	Piešťany	OSM Piešťany	148	55
12	Domaniža	OSM Považská Bystrica	134	50
13	Prešov	OSM Prešov	35	65
14	Prievidza	OSM Prievidza	35	46
15	Púchov nad Váhom	OSM Púchov nad Váhom	43	42
16	Sabinov	OSM Sabinov	62	38
17	Senica nad Moravou	OSM Senica nad Moravou	46	40
18	Holič pri Morave	OSM Skalica	33	35
19	Osturňa	OSM Spišská Stará Ves	17	13
20	Továrniky	OSM Topoľčany	45	36
21	Kochanovce	OSM Trenčín	59	51
22	Turčiansky sv. Martin	OSM Turčiansky sv. Martin	-	13
23	Hrabové	OSM Veľká Bytča	31	54
24	Zvolen	OSM Zvolen	98	194
25	Žilina	OSM Žilina	63	50
			2 102	1 983

a Tovarníky (v. OSM v Topoľčanoch).⁶⁷ Do konca roka 1941 pribudol ešte ODD v Turčianskom sv. Martine, čím sa ich počet zvýšil na 25. V polovici roka 1942 musel svoju činnosť pozastaviť ODD v Čadci, celkový počet domovov tak opäť poklesol na 24.⁶⁸ Vzhľadom na tento počet

⁶⁶ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 81.

⁶⁷ Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 78.

⁶⁸ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 79.

treba pripustiť, že snaha vytvoriť ODD v každom okrese na Slovensku nebola naplnená.⁶⁹

Za zakladaním menších, regionálnych detských domovov bolo niekoľko dôvodov:

1. rýchlejšia, jednoduchšia a lacnejšia doprava detí do detského domova – na rozdiel od domovov vo vzdialených veľkých mestách;

2. ODD mali predstavovať vzor po výchovnej stránke, mali byť vzorom v čistote, poriadku, v zaobchádzaní s deťmi, i s ich zamestnaním;

3. mali byť stredom pozornosti celého okresu, navyše tí, ktorí ústav finančne podporovali, mali k domovu lokálny, bezprostredný záujem, taktiež mali príležitosť kontrolovať vedenie a výchovu v ústave;

4. dieťa zostávalo v blízkosti rodného domova a po náprave „domácich nevhodných podmienok“ mohlo byť rýchlejšie a jednoduchšie vrátené domov;

5. nepretŕhali sa rodinné vzťahy a dieťa sa neodcudzovalo.⁷⁰

V období Slovenského štátu pri umiestňovaní detí do štátnych detských domovov a ODD platila nasledovná zásada – ODD boli určené na prechodné zaopatrenie detí, ktorých rodičia žili, no na určitý (prechodný) čas sa nemohli o dieťa postarať. Deti vyslovene opustené a siroty, ktoré nemali zákonného žiteľa a vyžadovali si dlhodobú cudziu starostlivosť, patrili do štátnej starostlivosti – do štátnych detských domovov a sirotincov (a neskôr do pestúnskych rodín). ODD mohli tiež slúžiť ako tzv. prestupná stanica pre opustené deti. Teda v prípade detí, ktoré boli prvotne umiestnené do okresného detského domova, no bol u nich dokázaný nárok na štátnu starostlivosť, boli následne umiestňované do štátnych domovov alebo pestúnskych rodín.⁷¹

Z ODD sa stávali strediská organizovanej rodinnej starostlivosti. Mesačné ošetrovné za dieťa v okresných detských domovoch platili v prvom rade rodičia, príbuzní alebo obec. Pokiaľ to nedokázali zabezpečiť, prechádzala táto povinnosť na príslušné OSM.⁷² Okresné detské domovy prijímali deti od 3 do 14 rokov. Po dosiahnutí 14. roku boli prepúšťané do učenia alebo za prácou. OSM však nad nimi mali stále dozor, a to až do dovŕšenia veku 18 rokov.⁷³

---

⁶⁹ Podľa administratívneho členenia Slovenskej republiky v zmysle zákona č. 190/1939 Sl. z. sa oklieštené slovenské územie členilo na 61 okresov a 6 žúp (Bratislavská, Nitrianska, Trenčianska, Pohronská, Tatranská a Šarišsko-zemplínska). PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HE-TÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Róbert: *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Images from the Life in the Slovak Republic (1939 – 1945), Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings*. Berlín : Peter Lang, 2018, s. 29.

⁷⁰ Detské domovy na Slovensku. In: *Péče o mládež*. tom. XVI, vol. 7, 1937, s. 194.

⁷¹ ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1943, obežník č. 5.

⁷² ŠA TN, f. OSM TN, šk. 2, Obežníky za rok 1943, obežník č. 5. SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch.

⁷³ HÁJOVSKÝ, A.: *Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež*, s. 78.

ODD slúžili ako strediská organizovanej rodinnej starostlivosti v okrese. Ich úlohou bolo poskytovať prechodné prístrešie, zaopatrenie a výchovu *normálnym* deťom potrebujúcim ochranu a starostlivosť, taktiež „*vychovávať ich pre život v rodinách, v týchto ich umiestňovať, dozerat' nad nimi a poskytovať im všetkej potrebnej pomoci a ochrany až k dosiahnutiu samostatnosti*“.⁷⁴ ODD sa mali približovať rodinným pomerom, boli síce zariadené jednoducho, no účelne. Vzdelanie umiestneným deťom poskytovali ľudové, meštianske, eventuálne aj stredné a odborné školy. Do ODD boli prijímané deti z daného okresu, v ktorom konkrétny domov sídlil, len vo výnimočných prípadoch iné. Deviaty paragraf *Poriadku ODD* jasne stanovil, aké deti mohli byť prijímané: „*deti osirelé, opustené, mravne ohrozené, nemanželské, týrané alebo vykorisťované (...) pre ktoré nie je možné ihneď vyhl'adať riadnu pestúnsku rodinu*“.⁷⁵ Nepísalo sa striktno o slovenských deťoch, ODD mohol prijímať do opatery všetky deti, na ktoré sa vzťahoval výkon dozoru v zmysle recipovaného vládneho nariadenia č. 29/1930 Zb. z. a n.⁷⁶ Deti umiestnené v detskom domove museli byť zdravé po mentálnej i telesnej stránke. Prijímané boli na žiadosť príbuzných, domovskej obce, okresného súdu či dôverníka OSM. Pred prijatím boli predkladané nasledovné doklady:

1. tzv. popisný hárok opisujúci pomery a zdravotný stav dieťaťa;
2. rodný list alebo výťah z matriky;
3. domovský list;
4. svedectvo o majetkových a zárobkových pomeroch rodičov dieťaťa;
5. posledné školské svedectvo (vysvedčenie);
6. prehlásenie zákonného zástupcu, že po dobu umiestnenia dieťaťa do ústavu sa vzdal vplyvu na jeho výchovu;
7. reverz o platení vydržiaacieho príspevku – ošetrovného na výživu a šatenie dieťaťa;
8. lekárstvu svedectvo o zdravotnom stave dieťaťa, že nežilo v prostredí s nákazlivými chorobami.

Deti do ODD prijímalo kuratórium. Každé prijatie ochrany hodného dieťaťa bolo podmienené aspoň čiastočným zaistením úhrady na výživu a výchovu. Mesačné ošetrovné za dieťa v ODD platili v prvom rade rodičia, príbuzní alebo obec. Pokiaľ to nedokázali zabezpečiť, prechádzala povinnosť na príslušné OSM.⁷⁷ Náklady na umiestnenie dieťaťa – tzv. ošetrovné – sa pohybovalo vo výške od 0 do 300 Ks.⁷⁸

⁷⁴ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, s. 1. Poriadok ODD v Piešťanoch je datovaný do 31. mája 1939.

⁷⁵ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, s. 2.

⁷⁶ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Okresný detský domov v Piešťanoch.

⁷⁷ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, s. 2. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín (nespracované), šk. 2, Obežníky za rok 1943, obežník č. 5.

⁷⁸ Prehľad sociálne-zdravotných ústavov, s. 78.

Podľa § 5 bola majiteľom i vydržiavateľom domova konkrétna OSM. Finančné prostriedky na fungovanie ODD získaval z ošetrovacích príspevkov, z podpôr verejných úradov (štátnych a samosprávnych),⁷⁹ zo zbierkových akcií organizovaných OSM, zo zbierok potravín a naturálií. Samotné SÚSM bolo finančne podporované subvenciami ministerstva vnútra. Tieto subvencie boli prerozdeľované medzi jednotlivé OSM a tie ich následne rozdeľovali na svoje jednotlivé aktivity – oblasti činnosti, medzi ktoré popri poradniach pre matky a deti či poradniach pre voľbu povolania patrili aj okresné detské domovy.⁸⁰

Vrchné vedenie ústavu bolo v rukách správneho výboru OSM. Správny výbor ustanovoval kuratórium, resp. predsedníctvo, ktoré sa staralo o chod a všetky potreby detského domova. Kuratóriu sa skladalo zo 6 až 8 členov. Jeho predsedom bol predseda odboru rodinnej starostlivosti. Ostatných členov navrhovali ďalšie odbory OSM – odbor matiek a detí, dorastový odbor a hospodársko-finančný odbor. Kuratórium volilo ďalších funkcionárov – miestopredseda, zapisovateľa, pedagogického poradcu, hospodára. Poradenstvo kuratóriu ponúkali aj iné osoby, napr. lekár, verejný poručník, vedúca vychovávateľka a pod.⁸¹

Medzi konkrétne úlohy kuratória patrili:

1. prijímanie a prepúšťanie chovancov z domova;
2. stanovovanie výšky ošetrovného;
3. predkladanie správnomu výboru OSM návrhov na prijatie či prepustenie pomocného personálu;
4. zostavovanie rozpočtu;
5. dbanie o to, aby hospodársko-finančný odbor každý rok zorganizoval na jeseň, prípadne na jar vo všetkých obciach okresu za pomoci dôverníkov, správcov škôl, farských, obecných úradov a iných zbierku naturálií;
6. podávanie správy o stave a činnosti domova správnomu výboru a valnému zhromaždeniu OSM.

V rámci povinnosti kuratória týkajúcich sa rozpočtu a financovania domova, bolo jeho úlohou nakupovať pre domov všetky potreby, určovať, kde sa bude nakupovať, celkovo kontrolovalo hospodárenie ústavu, kontrolovalo budovu a pozemok i schvaľovalo jedálny lístok.⁸²

Hospodár, ako dôležitá súčasť personálu ODD, plnil hneď niekoľko funkcií – úloh. V prvom rade bol pomocníkom a poradcom pestúny pri

---

⁷⁹ Samotné SÚSM bolo finančne podporované subvenciami ministerstva vnútra. Tieto subvencie boli prerozdeľované medzi jednotlivé OSM a tie ich následne rozdeľovali na svoje jednotlivé aktivity – oblasti činnosti, medzi ktoré patrili práve aj okresné detské domovy.

⁸⁰ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, s. 3.

⁸¹ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, § 7 a 8, s. 3-4.

⁸² SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, § 9, s. 4-5.

vedení ODD po hospodárskej i vnútroorganizačnej stránke, tiež výkonným a kontrolným orgánom kuratória pre vedenie všetkého hospodárstva. Zároveň bol zástupcom kuratória v hospodársko-finančnom odbore OSM. Medzi ďalšie nemenej dôležité úlohy hospodára patrili:

1. pripravovanie návrhu celkového rozpočtu ODD a rozpočet pre zbierky naturálií;

2. hájenie a odôvodňovanie rozpočtu ODD v hospodársko-finančnom odbore OSM, prípadne i v iných výkonných orgánoch OSM;

3. podávanie správ kurátoriu o potrebách domova a ich odôvodňovanie (po dohode s pestúnkou);

4. zabezpečovanie všetkých nákupov pre ODD – po dohode a za spolupráce s pestúnkou (oblečenie, bielizeň, obuv, potraviny, uhlie, drevo, inventár); zároveň hospodár vyrad'oval poškodené šatstvo, bielizeň a obuv;

5. prijímanie potravinových objednávok pre ODD;

6. zabezpečovanie správnosti záznamov k vedeniu kuchyne, skladu potravín, oblečenia a inventára; raz mesačne robil hospodár inventúru;

7. dbanie o, aby bol jedálny lístok zostavený podľa potrieb ODD, aby sa deťom aj personálu dostalo potrebné množstvo jedla – s tým súvisela aj povinnosť hospodára kontrolovať vedenie kuchyne;

8. kontrolovanie a overovanie účtov každý mesiac, ktorých správnosť hospodár overoval podpisom a predkladal kurátoriu;

9. posledný deň v mesiaci zostavoval výkaz o spotrebovaných zásobách, ktorý predkladal kurátoriu;

10. dbal o to, aby bola budova a záhrada ODD udržiavaná;

11. staral sa o to, aby hospodársko-finančný odbor OSM v spolupráci s pomocou dôverníkov a škôl uskutočnil každoročne zbierku naturálií pre ODD.

Vo všeobecnosti sa tiež hospodár snažil, aby domov šetril, nemíňal prostriedky na zbytočnosti, zároveň, aby chovanci ani personál netrpeli nedostatkom.⁸³

ODD bol pod lekárske dozorom, pričom lekára ustanovoval správny výbor OSM na návrh kuratória. Spravidla bola táto funkcia zverená lekárovi, ktorý pôsobil v poradni pre matky a deti. Povinnosťou lekára bolo vyšetriť chovanca pri nástupe do detského domova, v prípade potreby určiť opatrenia v záujme zachovania jeho zdravia. Lekár každý mesiac vyšetril všetky deti. Dozeral na to, aby boli merané a vážené. Pokiaľ niektoré z detí ochorelo, bolo izolované od ostatných detí, ak bol stav vážnejší, lekár zabezpečil prevoz do nemocnice. Ak sa u niektorého z detí vyskytla nákazlivá choroba, nariadil okamžitú dezinfekciu priestorov.

---

⁸³ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok pre hospodára kuratoria Okresného detského domova.

Okrem týchto úloh lekár dozeral aj na jedálniček, na to, aby boli deti riadne a pravidelne kúpané, aby boli priestory domova čisté. Dbal na to, aby sa deti venovali pohybu – či už telocvikom, hrami alebo otužovaním. Ak lekár zistil vo fungovaní ústavu nejaký nedostatok súvisiaci so zdravým chovancov, podával kuratóriu návrhy na úpravu.⁸⁴

Výchovu detí umiestnených do ODD mala na starosti kvalifikovaná vychovateľka, ktorú ustanovovalo SÚSM v Bratislave. K nej správny výbor OSM priradil pomocníčku. Post vychovateľky si vyžadoval určitú kvalifikáciu a vlastnosti: „*pedagogické znalosti, bezúhonný život, dobré vlastnosti povahové a náležité zdravie*“.⁸⁵ Jej poradcom vo výchovných otázkach bol pedagogický poradca, v hospodárskych záležitostiach jej pomáhal spomínaný hospodár. Pod pedagogickým poradcom sa rozumel pomocník pestúanky, ktorý bol nápomocný pri výchove detí a celkovo vo vedení ústavu po výchovnej stránke. Zároveň bol výkonným a kontrolným orgánom kuratória. Povinnosťami pedagogického poradcu bolo aj to, že dbal, aby sa deti i personál riadili domácim poriadkom, aby boli pri výchove detí uplatňované inštrukcie na to určené, aby v ústave vládla čistota a poriadok. Pedagogický poradca tiež dohliadal, aby sa z detí vychovávali zdraví, mravní, vzdelaní, poctiví, svedomití a pracovití občania. Svoju pozornosť mal zamerať na to, aby vzťah medzi umiestnenými deťmi a personálom bol čo najlepší, aby sa všetci k sebe chovali ako členovia jednej rodiny, aby si pomáhali a radili, aby boli chovanci primerane a vhodne zamestnaní, aby boli aj ďalej vzdelávaní formou čítania zábavných i poučných kníh, cvičením hier a divadla, staral sa o ústavnú knižnicu, aby im bola venovaná riadna zdravotná starostlivosť, mal pod dohľadom výkon trestov. Pedagogický radca sa mal snažiť spoznať každé dieťa, následne na nich priaznivo vychovateľsky pôsobiť. Povinnosťou radcu tiež bolo zorganizovať každý mesiac poradu s personálom domova, kde sa rokovalo o telesnom, duševnom a mravnom vývoji detí, o ich pokrokoch v škole i o problémoch s výchovou.⁸⁶

Právo dozoru nad ODD malo SÚSM v Bratislave, ministerstvo vnútra, zdravotné a školské úrady.⁸⁷

---

⁸⁴ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, § 11, s. 5-6.

⁸⁵ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, s. 6.

⁸⁶ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Pokyny pre pedagogického poradcu Okresného detského domova.

⁸⁷ Poriadok ODD v Piešťanoch uviedol ako dozorný orgán aj ministerstvo sociálnej starostlivosti, a to na základe zákona č. 256/1921 Zb. z. a n., kde bolo zmieňované. Slovenský štát však nedisponoval ministerstvom sociálnej starostlivosti. Táto oblasť prešla do kompetencií ministerstva vnútra. SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Poriadok Okresného detského domova v Piešťanoch, § 13, s. 6.

Denný harmonogram a teda aj každodenný režim v domove stanovoval tzv. domáci poriadok. Budíček bol v období od 1. mája do 30. septembra o šiestej hodine ráno, v zimnom období o pol siedmej. Prvou povinnosťou chovancov bolo ustlanie postele, umytie tela do pol pása studenou vodou a umytie zubov. Na každý týždeň boli určení tzv. dozorcovia poriadku, ktorí sa starali o čistotu v spálňach a pracovniach. Po tom, čo boli chovanci oblečení a pripravení, spoločne sa naraňajkovali. Potom nasledoval odchod do školy. Predtým však ešte všetky deti prezreli dozorcovia poriadku s vychovávateľkou či sú riadne oblečené, obuté, čisté a majú všetky školské pomôcky. Do školy i zo školy šli deti spoločne pod dozorom vychovávateľky. O 13:15 hod. bol spoločný obed, po ktorom sa deti odobrali na popoludňajšie vyučovanie. Po ňom o štvrtej popoludní bol olovrant. Večera sa podávala o siedmej večer. Povinnosťou detí bolo umyť si ruky pred každým jedlom, menšie deti si pred a aj po jedle umývali okrem rúk aj tvár. Dozorcovia poriadku zabezpečovali čisté taniere a príbor pred každým jedlom, rovnako bolo ich úlohou dbať o to, aby aj deti prichádzali k jedlu čisté. Staršie deti pomáhali s tými menšími. Boli im nápomocné pri obliekaní, česaní, úprave postelí. Staršie deti tiež pomáhali umývať pracovňu, spálne a chodby. Tie najmenšie deti umývala a ukladala do postele vychovávateľka. Na konci dňa, keď už boli všetky deti v posteliach, vychovávateľka kontrolovala všetky miestnosti – najmä či niekde nehorí svetlo, či je všade čisto. Takisto bolo jej úlohou pozamykať dvere.⁸⁸

Po vyučovaní bolo povinnosťou detí vypracovanie domácich úloh. Za prospech v škole zodpovedala vychovávateľka. Ostatný voľný čas deti venovali domácim prácam, medzi ktoré patrili: upratovanie dvora a miestností, práca v záhrade, pílenie dreva, starostlivosť o hydinu. Medzi ďalšie aktivity, ktoré mohli vyplňať voľný čas, patrilo: čítanie kníh z knižnice, telocvik, hry, príprava divadelného predstavenia. Všetky aktivity prebiehali pod dozorom vychovávateľky a pomocníčky. Každú nedeľu zvykli chodiť všetky deti s vychovávateľkou na vychádzku. Každú sobotu sa kúpali a vymieňali si šaty. V letných mesiacoch sa deti pod dozorom vychovávateľky mohli kúpať v rieke, v zime sánkovať a korčuľovať.⁸⁹

Povinnosťou detí umiestnených do ODD bolo poslúchať, chovať sa úctivo a „*byť vždy pravdomluvné*“.⁹⁰ Nariadené rozkazy museli deti vykonávať ochotne a bez odriekania. Navzájom medzi sebou sa museli deti chovať „*bratsky a sestersky, láskave a svorne*“.⁹¹ Za každých okolností – či

⁸⁸ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, § 3, s. 1-2.

⁸⁹ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, § 4, s. 2-3, § 5, s. 3.

⁹⁰ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, s. 1.

⁹¹ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, s. 1.

už v škole, či na vychádzke sa mali chovať slušne a zdvorilo. Pokyn znel jasne: „*Nekričte a nebite sa, nenadávejte si, na druhých nepokrikujte, nehádzte kamením a pod. Nenoste nikdy so sebou zápaliak alebo iných horľavých predmetov. Same si nekupujte mlsoty a iné zbytočnosti. Získané peniaze si vždy ukladajte u vedúcej vychovávateľky.*“⁹²

Chovanci ODD mali možnosť dostať sa na určitý čas z ústavu, a to prostredníctvom návštevy či prázdnin u príbuzných alebo známych. Takéto „uvolnenie z ústavu“ malo dve podmienky – musela ho schváliť vychovávateľka, v prípade letných prázdnin sa muselo dieťa dobre učiť a poslúchať. Kontakt s príbuznými bol možný aj prostredníctvom návštev v priestoroch ODD. Rodine a známym boli povolené návštevy každú nedeľu od 10. do 12. hod. alebo od 13. do 15. hod. Návštevy nemohli deťom nosiť sladkosti ani žiadne „nepotrebné veci“. V prípade zlého správania, neplnenia si úloh a pod. mohla správa ODD návštevy obmedziť i úplne zakázať. Návštevy v podobe funkcionárov a podporovateľov domova boli možné každý deň od deviatej do šestnásťtej hodiny.⁹³

Neslávnou súčasťou ústavného života detí bolo aj trestanie.⁹⁴ Domáci poriadok ODD rozlišoval šesť druhov trestov:

1. napomenutie;
2. prísne napomenutie (tzv. dútka);
3. vylúčenie z hier a zábav;
4. osamotenie (samotka);
5. odopretie olovrantu na jeden alebo viac dní;
6. telesný trest.

Posledné tri menované tresty sa zapisovali do kmeňového listu chovanca, zároveň sa vždy oznamovali pedagogickému poradcovi.⁹⁵

Aj napriek pomaly sa budujúcej sieti okresných detských domovov a existencii štátnych detských domovov, sa medzi pracovníkmi OSM vyskytovala nespokojnosť s možnosťou umiestnenia detí do ústavnej starostlivosti. Pracovníci sa sťažovali na ich nedostatočný počet. V tomto zmysle bola komplikovaná situácia napríklad v okrese Hlohovec, pretože „*nemá žiadneho sirotinca ani podobného zariadenia a preto je nútený deti*

---

⁹² SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, § 7, s. 3.

⁹³ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, § 8, s. 3, § 9, s. 4.

⁹⁴ Trestanie chovancov bolo výskumom doložené napr. v sirotinci v Slovenskej Lupči, v Modre či v Komenského ústave v Košiciach. Bližšie na tému sirotinca v Slovenskej Lupči a Modre pozri: KUŠNIRÁKOVÁ, I. – MANNOVÁ, E.: „*Zabrániť bahnu morálneho rozkladu*“. *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*, s. 285-334. Trestanie chovancov Komenského ústavu zmieňuje: RIGOVÁ, Viktória: *Nemravná mládež*. In: *Moc sexu. Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Zost. D. Nešťáková. Bratislava : Paradigma Publishing, 2021, s. 137-159.

⁹⁵ SNA, f. MV, šk. 1500, inv. č. 295, Domáci poriadok Okresného detského domova, § 10, s. 4.

*na tieto ústavy odkázané umiestňovať až do št. detského domova v Rim. Sobote*⁹⁶ t. č. v *Pohorelskej Maši*“.⁹⁷ Tajomník OSM v Hlohovci upozornil aj na riziko výchovy v pestúnskych rodinách. Rodiny sa zvykli k tejto činnosti prihlásiť kvôli peniazom, alebo aby tak získali pomocnú silu do domácnosti či na statok. Deti sa preto často dostávali do nevhodných rodín, kde trpeli po hmotnej, ale aj výchovno-mravnej stránke. Riešenie takýchto prípadov bolo komplikované, nakoľko OSM nedokázali dohliadať na tak veľký počet detí umiestnených v pestúnskej starostlivosti.⁹⁸

Záver

Okresné detské domovy predstavovali inštitúcie, ktorých činnosť nadväzovala na predchádzajúce obdobie prvej a druhej ČSR, boli súčasťou rozvinutej siete sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti *Okresných starostlivostí o mládež*. ODD boli zároveň stabilnou súčasťou ústavnej starostlivosti *o normálne*, teda zdravé deti na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Predstavovali inštitúcie, ktorých úlohou bolo promptne reagovať na deti potrebujúce ochranu a cudziu starostlivosť v okrese, dopĺňať tak štátnu ústavnú starostlivosť. Počtom ďaleko prevyšovali štátne detské domovy a sirotince. Umiestnené deti si v nich osvojovali určitý denný režim vyplňaný návštevou školy, prácami v domácnosti i voľnočasovými aktivitami ako bolo čítanie či telocvik. Takisto boli tieto deti ako chovanci pod dohľadom vychovávateľky, ale i pod lekárske dozorom. Predložená štúdia sondážnym výskumom načrtla „veľkú tému“ ústavnej starostlivosti a života detí v ODD, odkryla základné rysy tejto problematiky. Oblasť ústavnej starostlivosti v ODD, rovnako tak aj starostlivosť v pestúnskych rodinách, si aj naďalej vyžaduje pozornosť historickej obce a ďalší podrobný archívny, historický výskum.

---

⁹⁶ Mesto Rimavská Sobota bolo na arbitrážnom území odstúpenom Maďarsku, takže tam už ani nebolo možné umiestnenie detí.

⁹⁷ Štátny archív v Trnave (ďalej ŠA TT), f. Okresná starostlivosť o mládež v Hlohovci (ďalej OSM HC), šk. 1, inv. č. 27, Zpráva tajomníka OPM na schôdzu správneho výboru OPM na deň 1. marca 1939.

⁹⁸ ŠA TT, f. OSM HC, šk. 1, inv. č. 27, Zpráva tajomníka OPM na schôdzu správneho výboru OPM na deň 1. marca 1939.